

AMOR FATI: SIMONE WEIL EN DE LIEFDE VOOR DE WERELD

FRITS DE LANGE
delangefrits@gmail.com

Inleiding

Hoe blijf je strijden voor een betere wereld, zonder verbitterd of cynisch te worden? Hoe kun je dan blijven houden van deze wereld zoals die is? Voor Simone Weil (1909 – 1943) was de stoïcijnse notie van *amor fati* een levensmotto. Wie de “liefde tot het lot” opbrengt, zo was ze overtuigd, loopt niet vast in fatalisme, resignatie of wereldvlucht, maar combineert een snoeihard realisme met een onvoorwaardelijke liefde voor de wereld, *amor mundi*. *Amor fati* is een centrale notie in de stoïcijnse levenshouding, al is hij voor velerlei uitleg vatbaar. Het is de vraag of de klassieke stoïcijnen – ook de Romeinse schreven in het Grieks - ooit de term gebruikt hebben (Hadot 1998:143). Hij werd populair door Nietzsche, maar hem kun je zeker geen stoïcijn noemen (Mollison 2018). En Weil moest op haar beurt niets van Nietzsche hebben (Broc-Lapeyre 1980).

Ik laat al deze dwarsverbanden hier rusten. In deze bijdrage concentreer ik mij op wat *amor fati* voor Simone Weil zelf betekende, hoe de notie verdiept werd door haar mystiek en geradicaliseerd werd door haar ontmoeting met de dichter Joë Bousquet.

Marcus Aurelius

Het stoïcisme staat te boek als filosofie van de berusting. Simone Weil daarentegen was activist, vanaf het moment dat ze zich als tienjarige voegde bij demonstrerende werkloze arbeiders, tot aan haar dood in april 1943, als ze als vluchteling in Londen deelneemt aan het Franse verzet. Al die jaren lijdt zij aan een chronische hoofdpijn, die haar geen seconde met rust laat. Ze berust er niet in, al vreet de pijn aan haar vechtlust en brengt hij haar soms tot op de rand van de suïcide.

Waarom dan toch die voorliefde voor het stoïcisme? Als filosoof én als activist vindt ze houvast in een denken dat erkent, dat we de wereld niet in de greep hebben, maar vrij zijn in ons eigen oordeel erover; dat onze ongecontroleerde verlangens onze blik op de realiteit vertroebelen; dat we daarom eerst de machtsmechanismen (de “natuur”) buiten en in ons moeten leren kennen en hun werking moeten analyseren, voordat ons redelijk handelen effect sorteert.

Het is een misverstand, houdt Simone Weil als lerares filosofie haar leerlingen in het schooljaar 1933-1934 voor, te denken dat “stoïcijns” gelijkstaat aan gelatenheid. Integen-

deel, stoïcijnen aanvaarden de wereld vreugdevol, omdat zij volmondig ja zeggen tegen de wetmatigheden waaraan de “natuur” gehoorzaamt. “Er is slechts één natuur die alles teweegbrengt, als je je eigen bestaan aanvaardt, moet je alles aanvaarden” (Weil 1989:188-189). Daar valt ook de menselijke natuur onder. Ze citeert Marcus Aurelius’ lofzang op de goddelijke scheppingsorde, waarin alles met alles samenhangt. “Alles is mij welkom wat u welgevallig is, o Kosmos.” Onderken en accepteer je niet de wetten van dit universum - Simone munt daar het concept *nécessité* voor -, dan ben je een vreemdeling, ja een abces in de kosmos (Weil 1989:188-189).

Lang voordat Simone zelf vrijuit over God zal spreken, benadrukt ze de religieuze voedingsbodem van het stoïcisme. “De religie van de stoïcijnen is deze relatie tussen de wereld en de mens; je bent een redelijk wezen voor zover je de wereld liefhebt. Dus geen gelatenheid, maar vreugde. Medelijden en soortgelijke gevoelens zijn verboden. Je moet met vreugde alle lijden aanvaarden (waarvoor je natuurlijk niet verantwoordelijk bent).” Franciscus van Assisi en Goethe zijn voor haar stoïcijnen bij uitstek. “Stoïcisme valt het meest op wanneer het een poëtische houding aanneemt” (Weil 1989:189).

Je proeft de innerlijke verwantschap, als ze haar les eindigt met: “De materie is een obstakel én een instrument. (...) We moeten soms dus strijden tegen de wereld zoals de zwemmer tegen het water strijdt, zoals de duif tegen de lucht strijdt, maar we moeten zo liefhebben zoals de zwemmer het water liefheeft dat hem draagt, enzovoort. De stoïcijnen hebben van deze twee gevoelens een synthese gemaakt en daarin komt het tweede gevoel het sterkst naar voren, namelijk de liefde voor de wereld” (Weil 1989:190).

Die liefde voor de wereld wordt de jaren erna ernstig op de proef gesteld. De weg die Simone in de jaren dertig als activist aflegt, is er een van voortdurende teleurstelling. Wat blijft er over? De stoïcijn in haar antwoordt: “We moeten er alles aan doen om helder het doel van onze inspanningen in beeld te hebben, zodat we, als we niet kunnen bereiken wat we willen, het in elk geval gewild hebben en er niet blindelings een slag naar hebben geslagen. Onze zwakheid mag verhinderen dat we de krachten die ons verpletteren overwinnen. Maar niets in de wereld kan ons ervan weerhouden helder te denken” (Weil 1955:38). Het zijn woorden uit 1934. En dan moet de oorlog nog komen. En dan die verdomde hoofdpijn, haar “dagelijkse marteling” (Pétrément 1973, I:376). Ze moet een jaar ziekteverlof nemen, niet in staat les te geven. Soms wordt het haar te veel: “Als de hoofdpijn ondraaglijk wordt, verlang ik er intens naar een ander op precies dezelfde plek voor het hoofd te slaan. (...) Meerdere keren kon ik de verleiding niet weerstaan om dan op zijn minst kwetsende woorden te spreken. Gehoorzaamheid aan de zwaartekracht” (Weil 1988:9). Liefdevol je lot ondergaan – ook een stoïcijn doet dat niet zomaar.

Joë Bousquet

De schrijver Joë Bousquet (1887-1950) werd in 1918 als soldaat aan het front door een Duitse kogel geraakt die hem voorgoed vanaf zijn borst verlamde. De rest van zijn leven bracht hij noodgedwongen, met voortdurend pijn, door op bed, omringd door boeken en met een opiumpijp binnen handbereik. Weil en Bousquet kennen elkaar van het tijdschrift *Les Cahiers du Sud*, waarvoor ze beiden schrijven. Eind maart 1942, in haar laatste maanden in Marseille, bezoekt Simone hem op haar initiatief in Carcassonne, op doorreis naar een abdij in de Tarn waar ze de Paasliturgie wil volgen.

Het is al na middernacht als ze per trein bij hem aankomt. Ze raken met elkaar in een indringend gesprek, dat duurt tot de vroege ochtend. De volgende een of twee nachten is ze weer bij hem (Weil 2008:589). Ze worden vrienden, maar zullen elkaar nooit meer zien (Pétrement 1973, II:398). Op 12 mei 1942, vlak voordat ze op de boot stapt naar Casablanca, schrijft zij hem een laatste, lange, zeldzaam openhartige brief.

De wederzijdse herkenning zal niet toevallig zijn (Voor meer, zie Broc-Lapeyre 2002). Voor Simone Weil is Bousquet de vleesgeworden *condition humain*. Hij *belichaamt*, oorlogsslachtoffer én chronisch ziek tegelijk, voor haar letterlijk de realiteit. Jij boft maar, zo waagt ze: “U bent ongelooflijk bevoorrecht, want bij u woont de oorlog blijvend in uw lichaam, dat trouw al een aantal jaren wacht op het moment dat u eraan toe bent haar van binnenuit te kennen” (Weil 1962:73,75).

Bousquet probeert al schrijvend, met veel innerlijke strijd, zijn ongelukkige lot te aanvaarden. “Mijn verwonding [*blesure*] bestond vóór mij, ik ben geboren om haar te ‘incarneren’” – het zijn de woorden waarmee hij zijn faam verwierf. In de inleiding van zijn eerste boek, *Traduit du silence*, schrijft hij: “Ik heb al mijn krachten ingezet om het ongeluk [*accident*] dat mij in mijn jeugd trof te ‘naturaliseren.’ Ik wilde dat die gebeurtenis ophield buiten mezelf te blijven. (...) Het ging mij niet om het schrijven zelf, maar om mijn leven zijn onschatbare waarde terug te geven en daarom het onverschillig te maken van wat er op de dag van het ongeluk gebeurde” (Bousquet 1941:5). Bousquet maakt zich zijn lot eigen. “Ik wilde dat mijn lot een betekenis kreeg,” lezen we in zijn verdere werk. “Van mijn verwonde lijf was er alleen nog maar een wond [*plaie*] over; hij maakte dat ik een vijand werd van mijn lijf. Moet die wond dan maken dat er altijd een soort haat in mij zal wonen? Gewond, ben ik mijn wond geworden” (Berquin 2020).

Al schrijvend identificeert Bousquet zich met wat hem is overkomen. Het ‘accident’, de toevallige, uiterlijke gebeurtenis maakt hij tot een innerlijk wezenskenmerk. “Wees het kruis dat je draagt,” houdt hij zichzelf voor. “Word zelf de mens van je ellende. Leer er de perfectie en de schittering van te belichamen.” Hij aanvaardt zijn conditie niet tegen wil en dank, maar omhelst haar vreugdevol. “Mijn verwonding is mijn geluk geworden,” schrijft hij zelfs, “het is de grootste weldaad in mijn leven” (Berquin 2020).

“Perfectie”, “schittering”, “geluk”, “weldaad” – het lijkt pervers om zo je malheur te omhelzen. Je accepteert het niet alleen, maar je wilt het van ganser harte. Het lijkt even absurd als de houding waartoe de stoïcijn Epictetus ooit opriep: “verlang niet dat alles wat er gebeurt, precies zo gebeurt als jij dat wenst, maar wens slechts dat alles gebeurt zoals het nu eenmaal moet gebeuren, en je zult slagen in het leven” (Epictetus 2021:332).

Goddelijke liefde

Simone Weil ziet echter niets pathologisch in Bousquets liefde voor het lot. Ze doet er zelfs nog een schepje bovenop. “Je kunt vaak troost vinden in een morbide verergering van het lijden. Dat is mij zo helder als wat, maar ik weet niet of ik het goed onder woorden breng” (Weil 1962:83). Is Bousquet niet nog te weinig realist ook? Hij leeft als schrijver van zijn verbeelding, zoekt troost in de literatuur en kunst. Dat is gevaarlijk. “De wortel van het kwaad is de droom,” vindt ze. “Zij is de enige troost, de enige rijkdom voor ongelukkigen. (...) het probleem is echter dat ze niet echt is” (Weil 1962:78).

Hoe kan zij leven met die absurde contradictie: een snoeihard realisme zonder illusies enerzijds, een onvoorwaardelijke liefde voor deze wereld anderzijds? Die liefde kan

ze alleen opbrengen, omdat ze “de liefde van God” tot in het diepste van haar wezen heeft ervaren. Aan Bousquet biecht ze op dat zij net als hij lange tijd een diepe weerzin voelde tegen zichzelf en haar zieke lichaam, en haar onvermogen om goed te doen haatte. Maar openhartig deelt ze nu met hem haar mystieke ervaring in de abdij van Solesmes in de Paasweek van 1938. Daar, op een moment van intense fysieke pijn, schrijft ze, voelde ze de presentie van God. “Het was een liefde die leek op de liefde die lijkt op die van de meest tedere glimlach. Vanaf dat moment vermengen zich de naam van God en die van Christus onweerstaanbaar met mijn gedachten” (Weil 1962:81).

Die ervaring maakt het voor haar mogelijk nu pas echt de volgende stoïsche stap te zetten naar een vreugdevolle omarming van zelfs het ongeluk. Ze vervolgt: “Tot dan was mijn enige geloof dat van de *amor fati* van de stoïcijnen, zoals Marcus Aurelius het begreep. Ik had het altijd trouw in praktijk gebracht. Het is de liefde voor het universum, onze stad, ons geboorteland, ons vaderland, die en dat we met heel onze ziel liefhebben en koesteren om zijn schoonheid, zijn orde en de *nécessité* die er de substantie van vormt, met alle gebeurtenissen die erin plaatsvinden” (Weil 1962:81).

Het lot liefhebben, dat klinkt voor haar nu echter als: met Christus gekruisigd willen worden. “Telkens, wanneer ik aan de kruisiging van Christus denk, bega ik de zonde van de afgunst,” bekent ze diezelfde weken in haar spirituele autobiografie (Weil 1966:62). Pervers? Bousquet spreekt die taal niet, maar hij moet dit toch kunnen begrijpen? “Die goddelijke liefde waaraan men raakt op de bodem van de ellende, zoals de opstanding van Christus door [*à travers*] de kruisiging heen, en die de niet-zintuiglijke essentie en de centrale kern van de vreugde vormt, dat is geen troost. Hij laat de pijn helemaal intact” (Weil 1962:79).

Simone weet zich door God bemind. Die religieuze ervaring verdiept en kleurt haar *amor fati*; nu weet ze immers wat *amor*, liefde is. In haar liefde voor de wereld, weet ze nu, heeft ze deel aan God zelf, die uit liefde afstand deed van zichzelf om de wereld wereld te laten zijn. De aansporing om haar eigen ego los te laten wordt nu steeds prominenter in haar teksten. Haar stoïcisme wordt zo een spirituele grondhouding, meer dan een filosofische overtuiging.

Haar Godservaring verandert haar *Godsbeeld* ondertussen niet wezenlijk, voor en na haar religieuze omwenteling. Het is een mystiek deïsme geworden, maar lijkt qua vorm nog sterk op de Kosmos van Marcus Aurelius. God is immers afwezig, zijn liefde is alleen present in de orde van de wereld. De schepping zelf is de Voorzienigheid, er is geen *providentia specialis*.

De *amor fati* blijft als notie in haar werk present, tot het laatste toe (Weil 1998:21; Weil 1950:99,28). Bij het schrijven aan haar spirituele autobiografie moet Simone beslist aan Bousquet hebben gedacht, als ze noteert: “De plicht alles, wat het ook moge zijn, te aanvaarden, wat uit wil van God voortkomt, is voor mij evident de eerste en allernoodzakelijkste van alle plichten, degene die men niet kan verzaken zonder zichzelf te ont-eeren [*déshonorer*]: zo was het voor mij sinds ik het bij Marcus Aurelius onder de vorm van de stoïcijnse *amor fati* vond uiteenzet” (Weil 1966:40). Zonder *amor fati*, vond ook Bousquet, verlies je je eigenwaarde. Als hij eind 1944 hoort van haar dood, reageert hij: “haar gedachten waren ook de mijne, maar zij rustte erin, terwijl ik er alleen maar onrustig van werd” (Corneau 2019).

Conclusie

Ik eindig met de filosoof Gilles Deleuze (1925 – 1995), die het volgens zijn studenten ‘verdiende een stoïcijn te worden genoemd’ (Johnson 2020:2). Hij had niets met Simone Weil, maar herkende zich sterk in Joë Bousquet, die ook, vond hij, “een stoïcijn genoemd moet worden”. Immers, “hij leert de eeuwige waarheid te erkennen van de wond die hij diep in zijn lichaam draagt, als een zuivere gebeurtenis [*événement*]” (Deleuze 1969:174).

Je zou Deleuze en Weil samen ook zo’n nachtelijk tweegesprek hebben gegund. Twee verschillende werelden, maar toch een diepe verwantschap. Deleuze zou ongetwijfeld dit hebben ingebracht: “Of we nu iets doen of ondergaan, we moeten altijd dat wat ons overkomt waardig zijn [*être dignes de ce qui nous arrive*]. Dat is ongetwijfeld de stoïcijnse moraal: niet voor de gebeurtenis onderdoen, een kind worden van wat er met jezelf gebeurt. (...) *Amor fati*, de gebeurtenis willen, nooit ervoor resigneren. Een liefde voor het leven die ook ja kan zeggen tegen de dood. Dat is ten diepste de stoïsche houding” (Deleuze 1996:80). Simone Weil zou instemmend hebben geknikt.

Net als zij meende Deleuze dat stoïcisme niet zo geschikt is als abstractie, maar meer iets is voor poëzie. Elk mens, zegt hij ergens, “trekt zo met zichzelf een spoor, een smal stoïsch weggetje [*tracer son mince chemin stoïcien*] waarmee zij waardig wordt wat haar overkomt. Om dan iets vrolijks en liefdevols te ontdekken in wat er gebeurt, een straaltje licht, een ontmoeting, een gebeurtenis, een versnelling, iets nieuws dat ontstaat” (Deleuze 1996:80).

Ik stel mij zo voor dat Simone Weil dan, diep in de nacht, tegenover Deleuze ook over háár ontmoeting, háár straaltje licht was begonnen: de liefde van God. Ook als hij er niets van wilde weten.

Verwijzingen

- Broc-Lapeyre, Monique (2002). “Simone Weil et Joë Bousquet.” <https://cheminstraverse-philosophes/simone-weil/simone-weil-et-joe-bousquet-2/>. Oorspronkelijk gepubliceerd in *Les Cahiers Simone Weil*, maart 2002.
- Broc-Lapeyre, Monique (1980). “Simone Weil et son refus de Nietzsche.” <https://cheminstraverse-philosophes/simone-weil/simone-weil-et-son-refus-de-nietzsche-2/>. Oorspronkelijk gepubliceerd in *Les Cahiers Simone Weil*, maart 1980.
- Berquin, François (2000). *Hypocrisies de Joë Bousquet*. Villeneuve d’Ascq: Presses universitaires du Septentrion. Open Edition Books. <https://books.openedition.org/septentrion/86363>
- Corneau, Patrick (2019). “Simone Weil & Joë Bousquet, Correspondance 1942.” <https://www.patrickcorneau.fr/2019/04/simone-weil-joe-bousquet-correspondance-1942/>
- Deleuze, Gilles (1969). *Logique du sens*. Parijs: Éditions de Minuit.
- Deleuze, Gilles (1996). *Dialogues – Entretiens avec Claire Parnet*. Parijs: Flammarion.
- Epictetus (2021). *Vrij en onkwetsbaar. Verzameld Werk*. Vertaald door Gerard Boter en Rob Bouwer. Amsterdam: Atheneum – Polak & Van Gennep.
- Hadot, Pierre (1998). *The Inner Citadel. The Meditations of Marcus Aurelius*. Cambridge: Harvard University Press.
- Johnson, Ryan J. (2020). *Deleuze, a Stoic*. Edinburgh: Edinburgh University Press Ltd.
- Mollison, James A. (2018). “Nietzsche Contra Stoicism: Naturalism and Value, Suffering and *Amor Fati*” *Inquiry* 62 (1):93-115. DOI:10.1080/0020174X.2019.1527547.

- Pétrement, Simone (1973). *La vie de Simone Weil I, 1909-1934*. Parijs: Fayard.
- Pétrement, Simone (1973). *La vie de Simone Weil II, 1934-1943*. Parijs: Fayard.
- Weil, Simone (1950). *La connaissance surnaturelle*. Parijs: Gallimard.
- Weil, Simone (1951). *La condition ouvrière*. Parijs: Gallimard.
- Weil, Simone (1955). *Oppression et liberté*. Parijs: Gallimard.
- Weil, Simone (1962). *Pensées sans ordre concernant l'amour de Dieu*. Parijs: Gallimard.
- Weil Simone (1966). *Attente de Dieu*. Parijs: Fayard.
- Weil, Simone (1988). *La pesanteur et la grâce*. Parijs: Plon.
- Weil, Simone (1989). *Leçons de philosophie (Roanne 1933-1934)*. Anne Reynaud-Guéritault, ed. Parijs: Plon.
- Weil, Simone (2008). *Œuvres Complètes IV/1: Écrits de Marseille (1940 – 1942)*. Parijs: Gallimard.